

UTOMHUSPEDAGOGIK

– För ökad likvärdighet

TEXT: Anders Wänge Kjellsson, utomhuspedagog vid Naturskolan i Lund, anders.wange@gmail.com

Diskussionen kring en likvärdig skola är idag mer aktuell än någonsin. Det kan finnas flera orsaker till att skolan inte lyckas ge alla elever samma möjligheter men sällan tas det upp att regelbundna inslag av utomhuspedagogik skulle kunna vara en del av lösningen. Kan det bero på rädsla?

Första gången jag stötte på utomhuspedagogikens magi var när jag som nyutexaminerad lärare besökte Sveriges första Naturskola, i Skärålid, Skåne, med mina åttor. Mitt bestående minne av dagen var att det hände något med eleverna. Framför allt fick jag syn på att elever som inte alltid visade framfötterna i klassrummet, var engagerade och entusiastiska när de utmanades i praktiska aktiviteter som gav dem sammanhang och meningsfullhet. När bussen rullade hem den eftermiddagen tänkte jag: "Yes, det är så här man ska jobba!" Jag tror att jag insåg det redan då, för 40 år sedan, men inte hade orden för det: Att utomhuspedagogik är en likvärdighetsfråga! Varför går då utvecklingen mot en varierad undervisning i skolan med inslag av utomhuspedagogik så långsamt?

Saknas det en tydlig definition?

Nej, det saknas varken nationella eller internationella definitioner av utomhuspedagogik och närliggande termer och uttryck. I en rapport från 2022 från det internationella nätverket PLaTO-net (*Play, Learn and Teach Outdoors Network*) har forskare, tillsammans med en referensgrupp, definierat 31 viktiga termer, till exempel *skolgård*, *naturlek* och *uteklassrum*.

I Sverige har vi haft en vedertagen definition av utomhuspedagogik i nästan 20 år (Centrum för miljö- och utomhuspedagogik, CMU, Linköpings Universitet 2004), som fångar in själen i vad utomhuspedagogik handlar om: *Utomhuspedagogik är ett förhållningssätt som syftar till lärande i växelspel mellan upplevelse och reflektion grundat på konkreta erfarenheter i autentiska situationer. Det innebär:*

- att lärandets rum flyttas ut till samhällsliv, natur- och kulturlandskap,
- att växelspillet mellan sinnlig upplevelse och boklig bildning betonas,
- att platsens betydelse för lärandet lyfts fram.

Saknas det vetenskaplig grund?

Verkligen inte! Betydelsen av gröna miljöer för välbefinnande och hälsa är väl belagd i vetenskapen. Till exempel visar kunskapsöversikten *Klassrum med himlen som tak* (Faskunger m. fl., 2018)*, att evidensen är tillräckligt stark för att konstatera att utomhusundervisning bidrar positivt både indirekt och direkt till skolprestation och skolresultat.

Kan det bero på för lite utbildning?

Nej, jag tror inte att brist på kunskap är det som hindrar utomhuspedagogiken från att slå igenom på bred front. Verksamma vid naturskolor, universitet och högskolor runt om i landet har lagt enorma resurser på utbildning av alla inblandade aktörer.

Naturskolan i Lund samordnar till exempel skol-utvecklingsatsningen *Gröna skolgårdar* i Lunds kommun, som bygger på delaktighet från såväl barn och elever som skolans personal. Naturskolan arbetar även för att implementera gemensamma policydokument för både förskolans och skolans utomhusmiljö genom olika utbildningsinsatser riktade till exempelvis politiker. Vi erbjuder oss också att medverka vid föräldramöten för att, på vetenskaplig grund och med beprövad erfarenhet, undervisa vårdnadshavare om fördelarna med utomhuspedagogik.

Står något annat i vägen?

Ja, en mycket bidragande orsak är rädsla, vilket jag menar har blivit ett stort hinder för både utomhuspedagogiken och utvecklingen av bra miljöer för barn och unga. När arbetet med Gröna skolgårdar startade på 1990-talet kunde vi gräva dammar och introducera får och höns på skolgårdarna. Och vi fick med oss många orädda pedagoger och rektorer.

* Se referens på sidan 11.

Men något har hänt sedan dess. Varför stänger man allt oftare in barn med staket innanför staket och ibland ytterligare ett staket innanför det – i miljöer som är så långt man kan komma från gröna djungler med dammar, höns och får?

Det finns rädsla för trafik, men att stängsla in barn hjälper inte mycket mot den vanligaste typen av dödsolyckor, så kallade transportolyckor, när barnet sitter i en bil som framförs av en vuxen. Det förekommer också rädsla för okända förövare som rövar bort eller förgriper sig på barn. Barnmisshandel förekommer tyvärr, men enligt statistiken är gärningspersonen oftast någon som barnet känner.

Det finns också en utbredd rädsla för vad andra ska tycka om mig som ansvarig vuxen. Ser de mig som en oansvarig förälder om jag låter mitt barn gå själv hem från skolan? Ser de mig som oansvarig pedagog om jag inte har koll på vartenda barn varje sekund? Ses jag som en oansvarig rektor om jag inte genast åtgärdar besiktningsprotokollen? Betraktas jag som en oansvarig förvaltare om jag tillåter användning av löst material, som bildäck, på gårdarna?

Vår "reptilhjärna" är en ursprunglig del av hjärnan som bland annat styr hur vi hanterar rädsla medan pannloben styr över planering, omdöme och beslutsfattande. Trots att vi har kunskap om vad som är utvecklande för barn så förlorar ofta pannloben striden mot reptilhjärnan. Rädslan vinner över kunskapen, och vi blir överbeskyddande.

Enligt bland annat Ellen Beate Hansen Sandseter, professor vid universitetet i Trondheim, behöver barn få ägna sig åt utvecklande men riskfylld lek som reptilhjärnan hos vuxna gärna vill hindra: undersöka höjder, uppleva hög fart, utforska potentiellt farliga verktyg, närma sig potentiellt farliga landskapselement (som sjöar), fysisk kamp (bråklek) och att vara ute på egen hand utan övervakning. Men detta går helt och hållet tvärt emot det risktänkande med både hängslan och livrem, som är så utbrett idag.

Olika världsbilder

David Ball är professor i riskhantering vid Middlesex University i London. Han kallar de här fullständigt olika synsätten för olika världsbilder. I den ena är säkerhet det viktigaste: Utomhusaktiviteter ska vara garanterat säkra och risker ska minimeras med hjälp av tekniska lösningar. I den andra är barns utveckling det viktigaste: Inga aktiviteter kan vara garanterat säkra och barn och unga behöver uppleva och lära sig hantera risker. Lösningarna är inte tekniska utan det finns istället en tro på, och tillit till, människors (inklusive barns) förmågor.

En potentiell risk är samtidigt en potentiell möjlighet för lärande. I England har David Ball med flera utvecklat en metod som kallas *Risk Benefit Assessment* (RBA), där en balanserad riskbedömning görs som bedömer både värden och risker med olika

” EN POTENTIELL RISK
ÄR SAMTIDIGT EN
POTENTIELL MÖJLIG-
HET FÖR LÄRANDE.”

aspekter i en lekmiljö. Syftet är att skapa miljöer där barn kan testa sina gränser inom rimligt säkra förhållanden, där värdet överväger de negativa riskerna.

Glädjande nog är det några kommuner som börjat arbeta med att göra balanserade riskbedömningar. Det finns även ett internationellt nätverk, *International School Grounds Alliance* (ISGA), som bland annat arbetar med dessa frågor. Jag ledde den arbetsgrupp som tog fram ISGA:s deklaration *Risk in Play and Learning* (se internationalschoolgrounds.org/risk). Den går i korthet ut på att risker är avgörande för barns utveckling, hälsa och välbefinnande, oavsett barnets förmågor – något det även finns stöd för i Barnkonventionen. En skol- eller förskolegård ska inte vara så säker som möjligt, utan *så säker som nödvändigt*. Ansvaret för detta bär samtliga vuxna aktörer: vårdnadshavare, skolpersonal, beslutsfattare och inte minst försäkringsbolag. Som en bilaga till deklarationen finns en lång lista med forskningsreferenser som stödjer detta synsätt.

En fråga som vi diskuterade mycket i arbetsgruppen var: Vad innebär "så säker som nödvändigt"? En distinktion är användningen av orden risk och fara (farligt). Något som kan leda till "loss of life, limb or function", alltså dödsfall eller permanent invaliditet, är farligt. Då måste man ingripa och åtgärda. Ett brutet ben kan vara väldigt besvärligt men läker i de allra flesta fall utan bestående men. Ett blåmärke, en bula eller ett sår är oftast inte farligt.

Positivt risktagande

Vårt jobb som pedagoger är att ge barn möjlighet att lära genom att ta risker på ett sätt som inte allvarligt skadar dem. Vi kan kalla det för positivt, eller kalkylerat risktagande. Och hur gör vi det? Jo, enklast genom att låta dem vistas i naturmiljöer. Och det behöver inte vara exklusiva platser som naturreservat eller nationalparker. Gröna skolgårdar har kraften och potentialen att ge både utmaningar och naturupplevelser i det lilla och nära. Vi får inte låta reptilhjärnan få för stort utrymme. Rädsla ger inga bra beslut. Vi ska istället lita på vad vetenskapen säger om vad som är bäst för barns utveckling, tro på barns förmåga, och våga utmana dem i autentiska och begripliga sammanhang. Jag är övertygad om att det skulle ge fler barn och elever möjlighet att utvecklas utifrån sina förutsättningar, vilket skulle bidra till en mer likvärdig svensk skola.